

İRANIN QƏZVIN VİLAYƏTİNİN XƏRƏQAN MAVZOLEYLƏRİ

Kheiri.ali@gmail.com

Qəzvin-Həmədan yolundan 32 km aralıqda, Hisar kəndindən isə 1 km aralıqda iki mavzoley yerləşir. Geniş sahədə yerləşən mavzoleylərin memarlıq nöqteyi-nəzərdən bir-birinə oxşar cəhətləri olsa da , şərqə mavzoley, qərbi mavzoleyə nisbətən qədimdir. Şərqə mavzoleylər (bürcün) səkkiz guşəli və girdə sütun şəklində inşa edilmişdir. Səkkiz guşəli sütunların səkkizində də girdə sütunlar yerləşir. 1968-ci ildə mavzoleyin aşağı hissələrinin karnizləri yenidən təmir olunmuşdur. Əsas divar 60sm qalınlığında sadə qırmızı, ölçüsü 5x19x19 və 5x20x20 sm-də olan kərpiclə tikilibdir. Sonradan tikilinin üzərinə dekorativ işləmələrlə 21sm qalınlıq inşa olunub. Tikilinin yan tikişləri bir-birinə oxşar olaraq girdə formalıdır. Yalnız iki tərəf istisna olmaq şərtilə bu iki yol vasitəsilə günbəzə çıxmaq yolu vardır. Günbəzə çıxmazdan öncə tikilinin əsas giriş qapısından keçmək lazımdır. Düzbucaqlı şəklindədir və hündürlüyü alçaqdır. İçəriyə daxil olarkən öncə məqbərəni ziyarət etdikdən sonra günbəzə çıxmaq mümkündür. Hər bir pilləkanda 22 pillə vardır.

Qərbi mavzoley kompozisiya və plan cəhətcə şərqə mavzoleyə oxşardır. Bu tikili də səkkizguşəlidir və onun guşələrində də sütunlar girdədir. Bu sütunların hündürlüyü şərqə mavzoleyə nisbətən hündür formadadır və gümbəzin gövdəsinə qədər çatmışdır. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, gövdə gümbəz başlığına bitişik formadadır. Bu tikilidə memarlıq iki hissəli deyil, bir hissəli spiral pillə yolu inşa etmişdir. O, sütunda ki, spiralvari pillə yolu vardır, bir düzbucaqlı şəklində pəncərəsi vardır. Həmin pəncərənin haşiyəsi qövsü cınağı formadadır və gümbəzin fasad tərəfində yerləşir. Bu pəncərədən düşən işıq pillə yolunu işıqlandırır. Bu tikilidə memar qədim mavzoleyin (hündürlüyünə) ölçülərinə riayət etməklə yanaşı hündürlüyünü 55 SM

artırmışdır ki, binanın görünüşü nəzər- diqqəti cəlb etsin.

Qərbi mavzoleyin xarici günbəzi şərq mavzoleyin xarici günbəzi kimi kərpicdən tikilmiş rigellər qabarıq şəkildədir. Mavzoleyin giriş qapısının vəziyyəti onu sübut edir ki, keçən əsrlər dövründə çox gözəl şəkildə qərar tapdı və ondan sonra onun aşağıda bir dənə nazik haşiyə kitabə vardır.

Ta bizim dövrümüzə gəlib çatan müddət ərzində, mavzoleydə bərpa işləri aparılmışdır. Bu işlər zamanı mavzoleyin giriş qapısı da dəyişdirilmişdir. Lakin bu dəyişikliklər nəticəsində qapının qədim dekorativ naxışları da sıradan çıxmışdır. Qərbi mavzoleyin qədim dekorativ naxışları, şərq mavzoleyə müqayisədə oxşar olsa da, fasad tərəfdən divarlardakı və giriş qapısındakı fərqli cəhətləri nəzərə cəpırır. Bu mavzoleyin günbəzinin gövdəyə birləşən hissəsində də qədim üsuldən istifadə olunmuşdur. Belə ki, gövdənin dövrəsində səkkiz enli haşiyə formalı və spiral formasında pəncərəsi vardır.

Şərq bürc. Bürcün xarici görünüşünü təmamilə kərpiclə hörülmüş həndəsi ornamentlər təşkil edir və bir gözəl memarlıq abidəsi kimi İrana V əsrdən yadigar qalıb. Bu bəzəkli işləmələr bürcün gümbəzinin aşağı hissəsini və səkkiz guşəsini əhatə edir. Sözü gedən hissələrin çatma tağ ilə haşiyəyə alınmış divar oyuqlarının içindəki, kərpiclə hörülmüş bəzəkli ornamentlər bir-birindən tam fərqlənirlər, hətta üç divarının bəzəkləri, digərlərinə nisbətən, daha qabarıq şəkildədilər. Hörgülərin qabarıq şəkildə olması bürcün ümumi ansamblına məharətlə uyğunlaşdırılıb, və bu da çox zəruridir. Bürcün portal hissəsində kərpiclə hörülmüş həndəsi ornamentləri çox gözəgəlimlidirlər. Portalın yuxarı hissəsində bəzəkli haşiyənin içində kalliqrafik yazılar (kitabələr) yer alıb. Yazılardan birinin tərcüməsi belədir: “ Hicri təqvimi ilə 460-cı ildə Məhəmməd Məkir Zəncani oğlu tərəfindən.

Qərb bürc. Memarlıq nöqteyi-nəzərdən, şərq və qərb bürclərinin formaları ilə planları çox oxşardırlar. Tikilmə tarixinə görə Qərb bürcü Şərq bürcündən yenidir. Onun da planı səkkizguşəlidir. Guşələrin kəsişdiyi yerlərdə hündür, girdə sütunlar planlaşdırılıb. Qərb bürcün sütunları Şərq bürcün sütunlarından bir qədər hündürdörlər. Bu girdə, kərpicdən istifadə olunmuş həndəsi

naxışlarla süslənmiş sütunlar, gümbəzin gövdəsinə kimi ucalaraq birləşirlər. Bu birləşmə nəticəsində, tikilinin ümumi kompozisiyası forma baxımından dəbilqəni xatırladır. Şərq bürcündən fərqli olaraq Qərb bürcdə memar, iki buruq pilləkəndən deyil, bir pilləkəndən istifadə edib. Pilləkən yolunu işıqlandıran pəncərənin yuxarı hissəsini cinaq formasında tağ bitirir.

Bürcün inşası zamanı, bütün ölçülərinin eyni olmasına riayət edilib. Ölçülərdə yeganə fərq Qərb bürcünün Şərq bürcündən 55 sm.-rə qədər hündür olmasıdır. Hətta xarici gümbəzlərdə kərpicdən tikilmiş qabarıq riqellər də, iki bürcdə eynidir. Bürcün portalında yerləşən qapının vəziyyətinə nəzər yetirsək, görürük ki sonradan onun enini azalqaraq, görünüşünü dəyişdirmişdirlər. Nəticədə, naxışların bir hissəsinin itməsinə səbəb olmuşdur. Bəzək nöqtəyinə nəzərdən baxsaq, giriş qapısının işləmələri, ümumi fasadın həndəsi ornamentləri, Şərq bürcündəki naxışlardan fərqlidir. Gümbəzin gövdəsinin tikilişində qədim bürcün üsullarından istifadə olunubdur. Belə ki, gümbəzin dövrəsində, iç tərəfləri naxışlarla bəzənmiş, səkkiz enli haşiyələr var. Onların birinin altında ayrıca haşiyəyə alınmış kitabə yer alıb. Hər əsas sütunun sol və sağ tərəfinə birləşik yarımğırdə sütunlar planlaşdırılıb. Bu sütunların eni və hündürlüyü əsas sütunlardan kicikdirlər. Onlar da aşağıdan yuxarıya kimi kərpiclə işlənmiş həndəsi ornamentlərlə bəzədilmişdir. Səkkiz güşədən 2-si istisna olmaqla, qərb bürcünün çatma tağları şərq bürcünün çatma tağları kimi sadədirlər. Ancaq ikinci və səkkizinci tərəflərin üzərində yerləşən tağlar qabardılmışdır. Lakin, qabarıq şəkildə olmasına baxmayaraq, çox zərif görünüşə malikdirlər. Güşələrin üzərindəki qövsü cinağı tağlar ilə haşiyəyə alınmış divar oyuqlarının orta hissəsində üfq şəkildə, bir-birinə birləşik üç kicik divar oyuqları yerləşib. Bu kiçik qövsü cinağı tağların içi çox gözəl və incə bəzəkli həndəsi ornamentlərlə işlənib və onların üçü də bir-birindən fərqlidirlər. Dekor elementinin yuxarı hissəsini kərpicdən tikilmiş ensiz pərvaz bitirir. Pərvaz, kicik yarımğırdə sütunların cinağı tağla birləşdiyi yerə düşərək, tərəfləri vizual olaraq yuxarı və aşağı hissələrə bölür. Bu iki hissənin həndəsi ornamentləri müxtəlifdir.

Ümumiyyətlə, bürcü memarlıq-kompozisiya baxımından təhlil etsək, görərik ki, əsas və kiçik sütunların da, əsas və kiçik divar oyuqlarının da, portal hissəsinin də, dekor elementlərinin də kərpiclə hörülmüş həndəsi naxışları müxtəlif və rəngarəngdirlər. Hətta, iki hissəyə bölünmüş əsas tağın yuxarı hissəsi ilə aşağı hissəsindəki həndəsi ornamentlər bənzər deyil. Bürcün süslənməsində düzgün istifadə olunan naxışların rəngərangliyi və müxtəlifliyi onu göstərir ki, onları yaradan memar həddindən artıq bacarıqlı, insandır. Qərb bürcünün inşasında yeni üsullardan istifadə edilibdir. Marağa şəhərində yerləşən bürcün qırmızı gümbəzinin tikintisində tətbiq olunubdur. Əsas tikinti materialı- dördkünc kərpiclərdən olan ornamentlərdə çox gözəl görüntüyə səbəb olur. Tarixi tikilinin tam mərkəzinə düşən divar o biri divarlardan və portal hissəsindən fərqlənir. Memar giriş qapısını vizual baxımından hündür görünməsi üçün qapı çərçivəsinin enindən azaldıb və bu da tərəflərin kəsişmə künclərində yerləşən yarımşütunlarla qapı çərçivəsinin arasında olan məsafəni gözəl şəkildə artmasına səbəb olub. Qapının yuxarı hissəsindəki kitabədə: “Əbül Məami Məkr Zəncaninin əsəridir 540-cı il” yazılmışdır.

Xəraqan bürcələrinin içərisində məzarlar yerləşir və onların ayrıca bir incəsənət növü kimi sayılan, İranda “Münəbbət” adlandırılan dəmir barmaqlıqlar bəzəyir. Sözü gedən məzarlar, iki şəxsə: Əbu Səid Bicar Səəddin oğluna və Əbu Mənsur İltay Təkin oğluna aiddirlər. Bu məzarlar sonralar məqbərəyə çevrilmişdir və xalq onları ehtiramla ziyarət edirdilər. Bu iki bürcü Dəməvənd şəhərindəki Şibli və Buxara şəhərindəki Əmir İsmayıl Səmanın məzarı ilə müqayisə etmək olar. Belə demək olar ki, bürcələrdə istifadə olunan kərpicli incəsənət növünün kökləri Səmanilər və Ale Buyələrin memarlığından gəlir.

IV və V əsrlərdə İranın şimalındakı bürcələrin və Ale Buyələr bürcələrinin planları dairəvi şəkildədirlər. Xəraqan kəndinin və şimali İranda yerləşən bürcələrin planları səkkiz güşəlidirlər. Baxmayaraq ki, Qəzvin İranın şimalına çox yaxındır, burada dairəvi plandan yox, səkkizgüşəli planlardan istifadə ediblər. Bu amil, memarların nə dərəcədə zəki və düşüncəli olmasına işarədir.

İnşaatçıların bürclərin inşasında istifadə etdikləri dairəvi planları səkkizguşəli planları ilə əvəz etmələrinin əsas səbəblərindən biri kitabələrin divar üzərində yazılmağıdır. Yəni ki, xolliqrafik yazıları düz divar üzərində işləmək, dairəvi divarın üzərində işləmək daha asandır.

Xərəqan bürclərinin süslənməsində otuz cür, bir-birindən fərqli naxışlardan istifadə olunubdur. Qədim Sasanilər dövründə tikililərin bəzənilməsində təbəşirdən geniş istifadə etmək ənənəsi mövcud idi. Lakin, sonralar ornamentləri dördkünc kərpiclərlə əvəz etdi.

Ədəbiyyat.

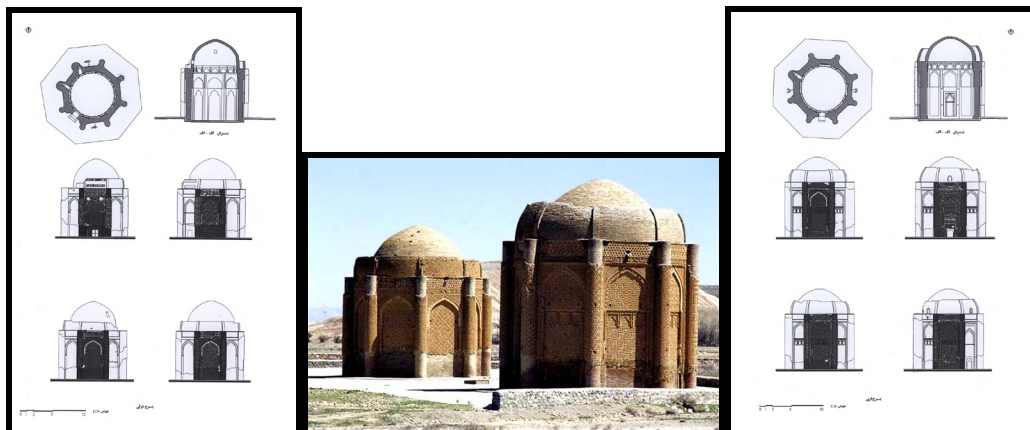
- 1.Yadigarı Mandiqar.“Qəzvin vilayətinin tarixi. 2006-il.Səh.373.
- 2.Məhəmməd Əli Həzrəti 160. Səh. “Qəzvin İranın tarixi və təbiət aynası”, 2003-cü il.
3. Nüsrətullah Məşkuti “İranın tarixi binaları və qədim məkan yerlərinin mündəricatı. 1970-cı il.

РЕЗИОМЕ

В статье изъясняются архитектурно-композиционные особенности Восточной и Западной башен, расположенных на территории Гезвин-Гамадан. Особенно рассматриваются изысканные кирпичные орнаменты на фасадах зданий, которые отличается разнообразностью форм и сплетений. При строительстве Западной башни соблюдены все размеры, кроме высоты здания, так как она выше восточной приблизительно на 55-см.

Summary

The article describes the specificity of architectural composition of Eastern and Western towers, situated on the territory of Gazvin-Hamadan. The superb façade brick ornaments and patterns are especially scrutinized, which vary with the diversity of shapes and overlaying. During the construction of Western Tower all the dimensions were considered, except for the height of the building, for it is 55 cm higher than Eastern Tower.

Xərəqanın Şərq və Qərb bürcü.(şərq və qərb tərəfdəki bürc).